

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Viestinnän koulutusohjelma / graafinen suunnittelu

Jutta Joutjärvi

SAVONLINNAN OOPPERAJUHLIEN JUHLAKIRJAN TAITTO

Opinnäytetyö 2010

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Viestintä

JOUTJÄRVI, JUTTA

Savonlinnan Oopperajuhlien juhlakirjan taitto

Opinnäytetyö

36 sivua

Työn ohjaaja

Lehtori Teuvo Liikkanen

Toimeksiantaja

Hasan & partners Finland Oy

Marraskuu 2010

Avainsanat

taitto, typografia, sommittelu

Opinnäytetyön tarkoituksena on perehtyä kirjan taittotyöhön sekä sen eri osa-alueisiin. Aiheet jakautuvat kirjan taittamisen lähtökohdista ja perusteista julkaisun taiton rakentamiseen, syventyen typografiaan, sommitteluun, palstan sisältöön ja kuvien valintoihin. Laajassa ja pitkäikäisessä julkaisussa tulee ottaa huomioon tekstin hyvä luettavuus ja yhdenmukaisen kokonaisuuden toteuttaminen. Juhlakirjan taitossa käytettiin edellisen vuoden kirjaintyyppiä ja taittopohjaa, koska asiakas ei toivonut muutoksia jo hyviksi koettuihin valintoihin.

Tavoitteena oli taittaa aikaisempien vuosien kanssa yhteensopiva ja tyylikäs juhlakirja, joka palvelee lukijoitaan täsmällisesti. Kirja pitää sisällään koko kuukauden kattavat oopperajuhlat, oopperoiden ja henkilöstön esittelyt sekä erilaista informaatiota Savonlinnan oopperajuhlista suomeksi ja englanniksi käännettynä. Monet ostavat kirjan muistona oopperajuhlista tai keräävät eri vuosien julkaisuja. Vuonna 2010 juhlakirjaa painettiin 5000 kappaletta.

Kirjan taittotyö on pitkä ja aikaa vievä prosessi, joka vaatii tekijältään kärsivällisyyttä ja osaamista. Savonlinnan oopperajuhlien juhlakirja julkaistiin onnistuneesti kahden kuukauden intensiivisen ja opettavaisen työprosessin päätteeksi. Laajan julkaisun taittotyössä mitataan suunnittelijan kyky tasapainotella informatiivisen ja tyylikkään julkaisun välillä. Hyvän julkaisun aikaansaaminen vaatii suunnittelijan ja asiakkaan saumatonta yhteistyötä ja kykyä ymmärtää laajaan julkaisuun vaadittavia resursseja.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Communication

JOUTJÄRVI, JUTTA

Layout for Savonlinna Opera Festival Souvenir Book

Bachelor's Thesis

36 pages

Supervisor

Teuvo Liikkanen, lecturer

Commissioned by

Hasan & partners Finland Oy

November 2010

Keywords

layout, typography, grid

The aim of the bachelor's thesis is to examine the process of publishing Savonlinna Opera Festival souvenir book. It discusses the basics of book publishing from the first layout draft to carefully planned typography, column structure, grid system and picture choices. The main focus is to study how to produce a readable and aesthetic publication and at the same time follow given directions. The souvenir book has to be compatible with its earlier versions. This book has the same font and grid as the previous souvenir book, because the client was pleased with its structure.

The souvenir book includes introductions and articles of the season's operas, artists and concerts both in Finnish and English. Savonlinna Opera Festival guests are able to buy the book as a souvenir of the event and many have even collected the whole series. There are 5000 copies made of this year's souvenir book.

Book publishing is a demanding process, which requires patience and ability from the designer to produce an informative and stylish book without losing its readership. Savonlinna Opera Festival souvenir book was successfully published after two months of intensive work and study. Seamless cooperation between the client and designer as well as creative imagination are required to achieve a readable and intriguing publication.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO	5
2 SAVONLINNAN OOPPERAJUHLAT	6
3 TAITON SYNTYYN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT	7
3.1 Lähtötilanne ja resurssit	8
3.2 Aikataulu, asema ja tavoitteet	9
4 KIRJAN TAITTAMINEN	10
4.1 Formaatti	10
4.2 Perustaittосуunnitelma	12
4.3 Gridi	13
4.4 Typografia	15
4.5 Palsta	20
4.6 Marginaalit ja sivunumerointi	26
4.7 Kuva	28
5 YHTEENVETO	33
LÄHTEET	35

1 JOHDANTO

Opinnäytetyöni käsittelee Savonlinnan oopperajuhlien juhlakirjan taittoa sekä kirjan taittamisen perusteita. Olin työharjoittelussa AD-assistenttina helsinkiläisessä mainostoimistossa Hasan & Partnersissa 29.3.–24.6.2010. Päätehtäviäni olivat Savonlinnan oopperajuhlien materiaalin tuottaminen, johon kuuluivat juhlakirjan taiton lisäksi librettojen kansien taitto, vuoden 2011 ennakkoesite, konserttiohjelmien julisteet ja muu oheismateriaali. Tehtäväni olivat tuotannollisia, koska tapahtuman visuaalinen ilme oli suunniteltu etukäteen. Hasan & Partners on jo useamman vuoden ajan vastannut suurimmasta osasta oopperajuhlien materiaalin tuottamisesta. Projektissa olivat mukana AD, projektipäällikkö, copywriter ja kaksi graafikkoa, joista toinen oli työni ohjaaja. Asiakkaan puolella tärkein yhteyshenkilö oli Savonlinnan oopperajuhlien markkinointipäällikkö.

Hasan & Partners on taittanut viimeisimmät juhlakirjat, joten asiakkaan hyväksymä taittopohja oli jo valmiina edelliseltä vuodelta. Asiakas myös toivoi vuoden 2010 kirjan taiton pysyvän mahdollisimman muuttumattomana. Vuosittain julkaistavat juhlakirjat ovat sarjoja, mikä edellyttää kirjan taittopohjan sekä typografian pysyvän samankaltaisena vuodesta toiseen. Harjoitteluni ensimmäisellä viikolla tutustuin oopperajuhlille tuotettuun materiaaliin, minkä lisäksi projektijohtaja ilmoitti aikataulun sekä tehtävänkuvan. Kirjan taittoon oli varattu aikaa noin kuusi viikkoa, mutta aikataulu venyi asiakkaan puolelta muutaman viikon. Ensimmäisenä työkuukautenani minulle oli varattu päivittäin kuusi tuntia Savonlinnan oopperajuhlien materiaalien työstämiseen. Työn määrä vaihteli tuntuvasti riippuen muiden projektieni aikatauluista ja kiireistä sekä oopperajuhlien tekstien saapumisesta asiakkaalta.

Ennalta määrättyt tyylit ja valmis taittopohja mahdollistivat minulle helpon lähestymisen kirjan taitollisiin tekniikoihin; taittotyö oli ensimmäiseni. Työn edetessä ja kokemuksen lisääntyessä löysin kuitenkin parannusta ja kehittämistä kaipaavia osia-alueita. Mielekkäiden kuvien valinta, typografiset haasteet sekä pujottelu asiakkaan toiveiden ja sommittelullisesti esteettisen tuotoksen välillä osoittautui aika ajoitin haasteeksi. Tavoitteenani on tutkia kirjan taittoa erilaisista lähtökohdista, kirjan taiton aloittamisesta, taitollisista perusteista ja taittotyön moniulotteisuudesta. Kirjan taittaminen on laaja aihe, enkä käsittele erilaisia painomenetelmiä, koska ne olivat työssäni ennalta määrättyjä enkä päässyt perehtymään näihin osa-alueisiin. Tavoitteenani on

kuitenkin antaa hyvät perustiedot kirjan taittotyötä tekeville. Monet neuvot pätevät myös laajemmin, ja niistä voi olla apua minkä tahansa julkaisun parissa työskenteleville taittajille.

2 SAVONLINNAN OOPPERAJUHLAT

Savon alueen turvaksi 1400-luvulla rakennettu, arkkitehtuurisesti moni-ilmeinen Olavinlinna houkuttelee vuosittain yli kymmentuhatta kävijää (Museovirasto 2010). Se toimii myös monien erilaisten tilaisuuksien pitopaikkana ja antaa ainutlaatuiset puitteet vuosittain järjestettävälle Savonlinnan oopperajuhlille (Operafestival 2010a).

Maailmalla tunnettu suomalainen sopraano Aino Ackté teki Olavinlinnasta suomalaisen oopperataiteen tyyssijan, minkä mahdollisti vuosisadan alkupuolella itsenäistyvä ja kansallistuntoinen Suomi. Kesällä 1912 Olavinlinnassa järjestettiin ensimmäiset oopperajuhlat. Viitenä kesänä esitettiin kaikkiaan neljä suomalaista oopperaa. Savonlinnan oopperajuhlat hiljenivät kuitenkin useiksi vuosikymmeniksi maailmansodan ja sitä seuranneiden levottomuuksien ajaksi. Oopperajuhlat näyttäytyivät uudessa valossa vasta vuonna 1967, jolloin Savonlinnassa toimineet musiikkipäivät esittivät Beethovenin Fidelion Olavinlinnan pihalla. Esityksessä oli mukana niin suomalaisia kuin tunnettuja ulkomaalaisiakin esiintyjä. Ensi-illasta tuli menestys. (Operafestival 2010b.)

Viikon tapahtumasta kuukauden mittaiseksi festivaaliksi noussut Savonlinnan oopperajuhlat tunnetaan kansainvälisellä tasolla. Vuosittaisesta noin 60 000 oopperavieraasta yli 10 prosenttia on ulkomaalaisia. Erityisesti 1970-luvulla juhlien taiteellinen taso herätti ihailua ja kiinnostusta maailmalla. Kymmenen kantaesityksen ja vuodesta 1987 asti vierailleiden ulkomaalaisten oopperatalojen myötä Savonlinnasta on tullut kansainvälinen käsite oopperaystävien keskuudessa ja oopperajuhlita yksi Suomen tunnetuimmista kulttuurielämän tapahtumista. (Operafestival 2010b.)

Savonlinnan oopperajuhlat panostavat yhteistyöhön yritysten ja kansainvälisten oopperatalojen kanssa. Festivaaleilla vierailee vuosittain merkittävä ulkomainen oopperatalo. Vastaavasti eurooppalaisten ja amerikkalaisten yhteistyöjärjestöihin kuuluva Savonlinnan oopperajuhlat vierailee omalla produktiollaan ulkomailla. Oopperajuhlilla on vuosittain pääyhteistyö- ja yhteistyökumppaneita, joiden kanssa juhlat pyrkivät toteuttamaan kaikkien arvojen ja etujen mukaista yhteistyötä, luovia ratkaisuja, korkeaa

laatua ja kansainvälistyvää suomalaisuutta. Yhteistyöyritykset saavat uusia liiketoiminnan mahdollisuuksia korkealaatuisessa ympäristössä, jossa on esillä korkeasti koulutettuja henkilöitä ja mielipidevaikuttajia. Pitkäjänteiseen yhteistyöhön perustuvalla Savonlinnan oopperajuhlilla on vuosittain 13–25 kumppania eri alan yrityksistä. Vuonna 2010 sen pääyhteistyökumppaneihin kuuluivat Helsingin Sanomat, Nokia, OP-Pohjola-ryhmä sekä Veikkaus Oy. Yksi yhteistyökumppaneista on mainostoimisto Hasan & Partners, jonka kanssa oopperajuhlat on tehnyt yhteistyötä jo useamman vuoden ajan. Hasan & Partners on hoitanut suurimman osan oopperajuhlien mainonnasta sekä vuotuisen juhlakirjan ilmeen ja taiton. (Operafestival 2010c.)

Vuodesta 1967 ilmestynyt juhlakirja on yksi Savonlinnan oopperajuhlien vuosittaisista julkaisuista. Kirjan tarkoituksena on saada koko kuukauden kattavat juhlat yksiin kansiin, suomeksi ja englanniksi käännettynä. Kirja on arvostettu oopperan ystävien keskuudessa, ja moni ostaa sen muistoksi juhlista tai kerää eri vuosien julkaisuja. Vuoden 2010 juhlakirjaa painettiin 5000 kappaletta.

3 TAITON SYNTYYN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

Ennen perehtymistä kirjan taittoprosessiin tulee selvittää monia kirjan tekoon vaikuttavia tekijöitä, kuten kohderyhmä, aikataulu ja tavoitteet. Aloittaessani oman työprosessini sain projektipäälliköltäni nopeasti selville aloittamiseen vaadittavat lähtötiedot, mutta ohjeistus siitä, mistä aloittaa ja miten edetä, selvisivät minulle vasta kirjaa tehdessä ja virheistä oppiessa.

Loiri ja Juholin (1999, 70) kuvailevat taittotyötä sommitteluksi, jossa tärkeintä on informaation saattaminen lukijalle mahdollisimman tehokkaalla ja miellyttävällä tavalla. Kuvaus on mielestäni osuva, oli kyse kirjan tai aikakauslehden taittamisesta. Tämä on yksi taiton peruseräpäätteistä ja tavoitteista. Yksinkertaiselta kuulostavan säännön noudattaminen voi kuitenkin osoittautua haasteeksi, sommiteltaessa määrätty teksti ja kuvat rajalliseen tilaan. Myös Ambrose ja Harris (2009, 32) painottavat sommittelun merkitystä. Heidän mielestään sommittelulla on dramaattinen vaikutus siihen, miten lukija vastaanottaa saatavan informaation. Sommitteluun vaikuttavat paitsi käytettävät materiaalit, myös asiakas ja ennen kaikkea taittajan eli graafikon luovuus. Hyvän taiton takeena on typografian, kuvien, värien, formaatin ja paperin laadun houkutteleva

tasapaino ja tehokas vuorovaikutus tai toisin sanoen tekijän kokemus ja kyky tasapainotella luovuuden ja informatiivisuuden välillä.

3.1 Lähtötilanne ja resurssit

Eri tarkoituksiin tulevilla kirjoilla on erilaiset taiton peruslähtökohdat. Useimmiten kirja on kertatuote, mikä tekee siitä yksilöllisen. Pitkäikäisen julkaisun, kuten kirjan tulee kestää hyvin aikaa, mikä vaikuttaa sen koko suunnitteluprosessiin. Kirjan suunnittelu vaatii tekijältään hyvää ammattitaitoa ja tietämystä (Bhaskaran 2006, 22).

Kirja tulisi suunnitella tarkoin alusta loppuun, kokoformaatista painomenetelmään. Todennäköisesti satukirjan taitto on hyvin erilainen kuin romaanin. Satukirjasta lapsi odottaa löytävänsä paljon värikkäitä kuvia, mutta romaanin lukija tuskin toivoo värikkästä kuvaa kirjan jokaiselle sivulle. Näissä tapauksissa myös vastaanottajat ovat eri kohderyhmistä. Toisinaan kohderyhmä on tuttu ja homogeeninen, mutta siinä voi olla mukana myös tuntemattomia erillisryhmiä. Nämä kaikki ryhmät odottavat tiettyä käsitteilytapaa, joka tulisi ottaa huomioon kirjan sisällön suunnittelussa. (Loiri - Juholin 1999, 71.)

Kirja voi olla myös osa aiemmin ilmestynyttä julkaisua, kuten taittamani juhla-kirja. Tämä luo omat ehtonsa suunnitteluprosessissa. Oli kyseessä satukirja tai romaani, kertatuote tai sarjajulkaisu samat käytännön asiat vaikuttavat minkä tahansa kirjan suunnittelussa. Näitä ovat tilaajan ja toteuttajan voimavarat eli käytettävissä olevat resurssit, kuten budjetti, tiedot ja taidot käyttää erilaisia tekniikoita ja materiaaleja, kuvat ja grafiikka sekä mahdolliset kuvitukset. Kirjan taittajan tulisi olla erittäin tietoinen teknillisistä mahdollisuuksista sekä rajoitteista. (Loiri - Juholin 1999, 71.) Asiakas harvoin tietää oikeita kuvien kokoja ja tiedostomuotoja tai värisyvyys-tyyppejä, eikä häneltä pidä sellaista oman ammattinsa ulkopuolista osaamista vaatia. Kaikki teknillinen ja sommittelullinen vastuu on taittajalla. Tästä syystä graafikon tulee tietää kuvien pienimmät ja suurimmat vaadittavat koot, värisyvytykset sekä kaikki mahdollinen työprosessiin kuuluva tietotaito.

Taittajan teknilliset taidot ovat vähintään yhtä suuressa arvossa kuin sommittelulliset, luovat ratkaisut. Kaunis sommittelu on katsojalle harvoin esteettinen kokemus, jos kuva on väriltään harmaa tai sen resoluutio huono. Onnistunut valokuva jää helposti huomaamatta huonosti toteutetussa taitossa. Asiakkaan ja toteuttajan välinen vuoro-

vaikutus toimii silloin, kun molemmat osapuolet ovat ammattilaisia työssään ja osaavat vaatia sellaisia lähestymistapoja, jotka edistävät parhaiten molempien tavoitteita. Olen kokemuksesta huomannut, ettei jouhevaa vuorovaikutusta tai sopivia kompromisseja aina löydy, vaan graafikko joutuu toteuttamaan myös visuaalisuudeltaan keskinkertaisia ratkaisuja asiakkaan vaatimuksesta. Realistisin tavoite onkin löytää mahdollisimman kauniit ratkaisut sille, mitä asiakas toivoo, vaikkei se vastaisikaan sitä kuvaa, mikä graafikolla oli ensimmäisenä mielessään.

3.2 Aikataulu, asema ja tavoitteet

Yksi ratkaisevia taiton syntyyn vaikuttavia tekijöitä on käytettävissä oleva aika. Se ei vaikuta ainoastaan suunnitteluprosessiin vaan myös käytettävissä oleviin resursseihin (Loiri - Juholin 1999, 72). Jos suunnittelijalla on käytössään runsaasti aikaa, hänen on mahdollista suunnitella sisältö tarkasti ja lisätä siihen erikoisempiakin ratkaisuja. Jos aikaa on niukasti, taittopohjan tulisi olla jo ennestään valmis.

Kirjan asema markkinoilla ja kilpailijoiden tuotteet vaikuttavat sisällön suunnitteluun. Jos markkinoilla on jo hyvin samankaltainen kirja, toista täysin samanlaista tuskin kannattaa tehdä, ellei tarkoituksena ole sulautua joukkoon. Kilpailijoiden kirjoja on hyvä seurata ja etsiä niistä mahdollisia puutteita, jotka kannattaa ottaa huomioon vastaavanlaista kirjaa tehtäessä (Loiri - Juholin 1999, 72). Samanlaista lähestymistapaa kannattaa käyttää myös sarjajulkaisua taitettaessa, jotta voisi välttää edellisinä vuosina tehtyjä virheitä tai epäkohtia ja hyödyntää hyviä puolia.

Tavoitteet on syytä luokitella tarkkaan ennen varsinaista suunnittelun aloittamista. Jokaisella kirjatyyppillä on tavoitteenaan palvella parhaalla mahdollisella tavalla omaa kohderyhmäänsä. Oopperajuhlakirjan tavoitteena on palvella oopperan ystäviä ja Savonlinnan oopperajuhlilla kävijöitä. Kirjan tarkoitus on perehdyttää kyseisen vuoden oopperoiden teemoihin ja esiintyjiin. Hyödyntääkseen tavoitteitaan juhlakirjassa on lukijoille entuudestaan tutut asiat samoilla paikoilla, kuten johtajien tervehdys pääkirjoituksen tapaan kirjan alkuosassa ja henkilöstön esittely kirjan loppuosassa.

Taloudellisesti rakennettu taitto, jossa on mietitty tilankäyttöä toimituksen ja taittajan ajankäytön kannalta, ajaa kaikkien osapuolien tavoitteita. Järkevästi suunniteltuun taittoon on helppo palata, jos asioita joudutaan vaihtamaan viime hetkellä. Sarja-

julkaisuissa taiton tulisi olla erityisen selvä, jotta aina seuraavan vuoden tekijän on helppo juoksuttaa taittoon uusi teksti ja kuvat sekä tehdä tarvittaessa muutoksia taittopohjaan. Tavallisissa julkaisuissa taiton tavoitteena on selkeä sisältö, jonka lukija ymmärtää vaivatta ensi silmäyksellä. Teksti tulee sijoitella siten, ettei lukijan tarvitse lukea koko tarinaa alusta loppuun saadakseen selville, onko hän kiinnostunut käsiteltävästä aiheesta vai ei. Otsikoilla, ingresseillä ja muilla menetelmillä on annettava lukijalle selkeä kuva käsiteltävistä aiheista. Taiton visuaalisilla ärsykkeillä pitäisi olla perusteltu tarkoitus sisällössä. Niiden käyttöä on harkittava tarkoin eikä keskenään voimakkaasti kilpailevia visuaalisia ärsykeitä, kuten raskaita värejä ja linjoja tulisi käyttää ainakaan samalla sivulla. (Loiri - Juholin 1999, 73.)

Jokaisella taittajalla on todennäköisesti myös yhteisten perussääntöjen asettamien taitollisten tavoitteiden lisäksi omat henkilökohtaiset tavoitteet kirjan toteutuksessa. Nämä ovat monesti visuaalisia, omakohtaisia näkemyksiä, jotka eivät niinkään ole oikeita tai vääriä vaan juuri niitä tavoitteita, jotka tekevät taitoista erilaisia ja yksilöllisiä. Mitä enemmän taittajalla on valtaa, taitoja ja mielikuvitusta, sitä vivahteikkaammaksi kirjan sisällön voisi kuvitella muuttuvan. Vaikka kirjan taittajalla riittäisi mielikuvitusta ja resursseja toteuttaa suunnitelmat, on peruslähtökohdat tunnettava, jotta taiton ymmärtäminen ja sääntöjen rikkominen olisi mahdollista. Näin tekijän on helpompi myös perustella ratkaisunsa.

4 KIRJAN TAITTAMINEN

4.1 Formaatti

Oopperajuhlien juhlakirjan formaatti on 220 mm x 220 mm. Se on siis muodoltaan tasasivuinen neliö. Kirjan formaatti määräytyy sen sivujen korkeuden ja leveyden suhteesta, kun taas kustannusalalla sillä toisinaan viitataan epä johdonmukaisesti tiettyyn kokoon (Haslam 2006, 30). Birdsallin (2004, 2) mukaan formaatilla voidaan viitata kirjan sidontaan, paksuuteen, painoon sekä sivujen kokoon tai muotoon. Juhlakirja painettiin neliväripainatuksella käyttäen arkkioffset-painomenetelmää ja Multi Art Silk -paperia 115 g/m². Kirjan formaatti, haluttiin sillä viitata muotoon tai kokoon, vaikuttaa suuresti siihen, millaisesta kirjasta on kyse. Lasten kirjat ovat monesti isokokoisia ja kevyitä, jotta isojen kuvien katseleminen kävisi kepeästi. Joskus ne ovat pieniä, lapsen käteen tai koulureppuun sopivia. Karttakirjat ovat yleensä raskaita ja suurikokoisia, jotta kaikki karttojen yksityiskohdat tulevat esille. Raamattu on muo-

doltaan ja paperilaadultaan niin tuttu, että kaikki varmasti tunnistaisivat sen silmät sidottuinakin. Monesti taittaja joutuu pohtimaan sopivaa formaattia asiakkaan ja ehkä kirjaa käsittelevän alan asiantuntijankin kanssa. Ennen kaikkea taittajan tulee tehdä laajaa pohjatyötä perustellakseen valitsemansa muoto käytännölliseltä, tuotannolliselta ja esteettiseltä pohjalta (Haslam 2006, 30). Tekstiä tai kuvia on hyödytöntä siirtää taitto-ohjelmaan, jos kirjan pohjaa eli formaattia ei ole määritelty.

Erikokoiset kirjat voivat olla muodoltaan samanlaisia. Yksinkertaisuudessaan kirjat voidaan jakaa kolmeen eri formaattiin. Nämä formaatit ovat muotokuvaformaatti, jossa sivun korkeus on leveyttä suurempi, maisemaformaatti, jossa leveys on korkeutta suurempi ja neliö, jota taittamani juhla kirja edustaa. Formaatin voi suunnitella käyttäen apuna kultaista leikkausta, Fibonaccin lukujonoa ja niiden johdannaisia. Toisinaan taittaja käyttää vain omaa luovuutta toteuttaen erikoislaatuksiakin ratkaisuja. Myös kirjan sisällön suunnittelussa voidaan käyttää saksalaisen Jan Tschiboldin (1902–1974) tutkimaa kultaista leikkausta. Se perustuu malliin, jossa kahteen osaan jaetussa janaassa lyhyemmän osan suhde pidempään osaan on sama kuin pidemmän osan suhde koko janaan. Osalle taiteilijoista kultainen leikkaus, joka löytyy myös luonnosta, on ilmentänyt ja yhä edelleen ilmentää mystistä kauneutta. Kaikki eivät kuitenkaan koe sitä yhtä olennaisena kauneuden ja täydellisyyden mittana. Monet arvostavat kokemuksen ja taidon kehittämää sommittelullista kauneutta kuin ennalta määrättyä, läntisen maailman toistamaa sommittelun mallia. Fibonaccin lukujono perustuu ajatukseen, jossa lasketaan yhteen aina kaksi edellistä lukua, josta näin saadaan seuraavan luvun arvo. Kultaista leikkausta muistuttava Fibonaccin lukujono löytyy sekin elävästä luonnosta. (Haslam 2006, 32.)

Taittamani juhla kirjan sommittelu ja formaatti on yksinkertainen, eikä sen alkuperäinen suunnittelija ole käyttänyt sommittelussa edellä mainittuja malleja. Monessa alan kirjallisuudessa käsitellään Fibonaccin lukujonoa sekä kultaista leikkausta, mutta en löytänyt esimerkkejä niiden käytöstä taitossa. Uskoisin tänä päivänä aika harvan graafikon käyttävän suunnittelussaan näitä malleja, vaikka jokainen ne varmasti tuntee. Tieto niiden olemassaolosta onkin todennäköisempi tärkeämpää kuin niiden käyttö. Mielestäni mallien hyödyntäminen ei ole oikein tai väärin, mutta tieto siitä, mihin ne pohjautuvat auttaa ymmärtämään sommittelun haasteita sekä nykyajan sommittelun perusteita ja malleja, kuten gridin käyttöä.

4.2 Perustaitosuunnitelma

Monisivuisen taittotyön aloittaminen tuntui aluksi häkellyttävältä ja ylisuurelta tehtävältä suoriutua ilman virheitä. Saatuani ensimmäisiä tekstejä asiakkaalta aloin huomaamattani sommitella tekstipalstoja ja kuvia paperille. Piirsin aina kaksi neliötä vierekkäin kuvaamaan kirjan aukeamaa. Kirjoitin luonnosten viereen huomautuksia esimerkiksi kuvien koosta, tekstien määrästä ja mainospaikoista. Tämä luonnosteluprosessi auttoi minua hahmottamaan isoa projektia. Näin pystyin jakamaan tehtävän pieniin ja hallittaviin osa-alueisiin. Huomasin luonnostelun hyödylliseksi tavaksi koko taittotyön ajan.

Tehdessäni luonnoksia en tiennyt tekniikan olevan tyypillinen sivutaittomalli, ruutuskenaario. Se sisältää pieniä ruutuja, jotka kuvaavat sivuja. Se auttaa hahmottamaan taitettavan materiaalin jakautumista ja toimii apuna julkaisun dramaturgian onnistumisessa (Loiri - Juholin 1999, 77). Pienoismallisivuille voi hahmotella aineiston sijoittelua ja osastojen jakoja. Monet tekevät vastaavan hahmotelman muutamankin sivun kokoiselle julkaisulle, mutta menetelmä on välttämätön erityisesti silloin, kun julkaisussa on useita sivuja.

Loiri ja Juholin (1999, 77) pitävät ruutuskenaarioita suunnittelun pohjana. He jakavat alkuvaikeudet neljään eri kategoriaan. Ensimmäisenä tulee kartoittaa kaikki taittoon tuleva aineisto, sen saatavuus ja julkaisussa aineistolle käytettävissä oleva tila. Seuraavaksi lasketaan tekstin laajuus. Taittaessani juhla kirjaa en käyttänyt laskutekniikkaa, koska tekstiä tuli lisää työprosessin kaikissa vaiheissa, ja asiakkaalla oli tieto oikeasta tekstimäärästä. Tekstin laajuus vaikuttaa kustannusarvion perustaan. Tekstin laajuus voidaan mitata laskemalla keskipituisella rivillä oleva lyöntimäärä ja kertomalla se rivimäärällä. Kolmantena vaiheena taiton perusideasta ja tyylistä laaditaan nopeita luonnoksia, joiden avulla taiton graafinen tyyli ja viritystaso hahmottuvat teki-jälle. Tämäkään vaihe ei ole välttämätön silloin, kun taitto on valmis ja muuttumaton. Lopuksi on tärkeää selvittää, monisivuinen painotuotteesta tulee. Jos formaatti on jo ennalta määrätty, kuten taittamassani juhla kirjassa, tulee arvioida, miten aineisto käyttää täytettävissä olevaa tilaa. Sivujen määrä oli juhla kirjaa tehdessä kuitenkin joustava, mikä antoi huomattavasti vapauksia ja helpotuksia taittосуunnitelmassa. (Loiri - Juholin 1999, 77.)

Perustaitosuunnitelmaa tehdessään suunnittelijan on täytynyt jo valita tekstityypit, niiden leikkaukset ja ladontatavat otsikoille, ingresseille ja kuvateksteille (Loiri - Juholin 1999, 78). Taittotyössä pätevät samat peruseriaatteet, mutta uskoisin jokaisen taittосуunnitelman noudattaen tekijälleen ominaisinta tekniikkaa ja etenemistä. Aloitteijan on varmasti hyvä selvittää, missä vaiheessa mitään asioita tulisi olla tiedossa. Tässä mainittu perustaitosuunnitelman malli voi osoittautua hyödylliseksi suunnittelun tueksi. Taittосуunnitelmia löytyy oppikirjoista todennäköisesti monenlaisia, mutta sivutaittomallin käyttö on varmasti yksi tärkeimmistä taiton ensisuunnitelmista.

4.3 Gridi

Gridi eli apuruudukko huolehtii julkaisun yhtenäisyydestä, tyylistä ja persoonasta. Nykyisin käytettyjä sivun rakenteita on jäljitettävissä aina klassisiin aikoihin asti, jolloin antiikin Kreikassa kehitettiin teorioita mittasuhteista ja tilan jakamisesta (Ambrose - Harris 2009, 60). Gutenbergista (1398–1468) lähtien myös typografit ja kirjanvalmistajat alkoivat hyödyntää gridiä kirjainten ja kirjan sivujen muotoiluun (Müller-Brockmann 2008, 19). Yksinkertaisimmillaan gridi on yksi palsta ja sen muodon määrittäminen tai moniulotteinen suunnittelun työväline. Gridin saaminen mahdollisimman rationaaliseen ja funktionaaliseen muotoon vaatii suunnittelijalta huolellista perehtymistä aiheeseen (Müller-Brockmann 2008, 9). Müller-Brockmannin (mts. 9) mukaan suurin osa suunnittelijoista on tietämättömiä koko menetelmästä tai ymmärtää sen väärin, kun taas gridin käyttäjät löytävät paremmin ratkaisut suunnittelullisiin ongelmiin.

Gridin tarkoituksena on luoda jatkuvuutta läpi julkaisun, jossa sommittelu ja informatiivisuus kohtaavat lukijan kaikista miellyttävimmällä tavalla (Jute 1996, 8). Graafiset suunnittelijat käyttävät gridiä apunaan suunnitellessaan mainoksia, esitteitä, katalogeja, kirjoja ja myös näyttelytilojen ja näyteikkunoiden suunnittelussa. Gridin moniulotteisuus jatkuu siis myös kolmiulotteisten tilojen suunnitteluun. Kuvan ja tekstin pelkistäminen ja sisällyttäminen apuruudukkoon saa julkaisun näyttämään tiiviiltä, huolella tehdyltä sekä ymmärrettävältä ja selkeältä. Informaatio, joka on esitetty loogisesti otsikoiden, alaotsikoiden, leipätekstin ja kuvien suhteen, ei ole ainoastaan helposti luettavaa vaan myös paremmin lukijan mielessä pysyvää ja ymmärrettävää. Gridiä voidaan käyttää tästäkin syystä yritysten identiteettiä suunniteltaessa. (Müller-Brockmann 2008, 13.)

Gridin hyödyntäminen mahdollistaa tehokkaan ajan ja tilan käytön (Ambrose - Harris 2009, 60). Juhlakirjan ajallaan pitäminen ei olisi ollut mitenkään mahdollista ilman valmista pohjaa. Gridin suunnittelun alkaessa taittajalla tulisi olla tiedossaan kirjan formaatti, tekstit ja kuvat, käytetty kirjaintyyppi sekä painomenetelmät ja paperin laatu. Perustaittосуunnitelman tekeminen auttaa gridin suunnittelussa ja onkin välttämätön työväline isoissa julkaisuissa. Ensimmäiseksi tulee selvittää, kuinka monta palstaa julkaisuun tehdään. Juhlakirjan taittopohja on kaksipalstainen, mikä antaa sopivasti mahdollisuuksia kuvien ja tekstien asettelussa ja rytmin vaihtelussa. Kirjan koko gridi ei kuitenkaan aina ole palstoiltaan tasapaksu, vaan toisinaan esimerkiksi oopperajuhlaorkesterin kokoonpanossa on jouduttu käyttämään kahta eripituista palstaa. Monet nimien listaukset ovat taas vaatineet käytettäväksi kolme vierekkäistä palstaa. Apuruudukko saattaakin vaihdella läpi julkaisun, jotta erilainen informaatio voidaan esittää toisella tavalla (Ambrose - Harris 2003, 50).

Gridin suunnitteleminen voi olla aikaa vievä prosessi, mutta joitain peruslähtökohtia sen rakentamiseksi on hyvä selvittää. Ambrose ja Harris (2009, 61) pitävät gridiä niin yksinkertaisena kuin moniulotteisenakin suunnittelun työvälineenä, jossa apuruudukko voi muodostua palstoja erikoisemmista ratkaisuista. Heidän mukaansa yksinkertaisen apuruudukon voi kuitenkin jakaa symmetriseen ja epäsymmetriseen malliin. Symmetrisessä mallissa kirjan aukeaman molemmat sivut ovat pohjaltaan täsmälleen samanlaisia, kun taas epäsymmetrisessä mallissa aukeamat ovat toistensa peilikuvia. Ambrosen ja Harrisin (2009, 60) mukaan gridi muodostuu palstojen lisäksi ylä-, ala-, pohja- ja ulkomarginaaleista sekä pohjan gridistä eli jalkalinjasta, jolla tarkoitetaan kuvitteellisia viivoja, joihin teksti ja kuvat asettuvat.

Kaksipalstaisen taittopohjan rakentamisen ensimmäisessä vaiheessa taittaja määrittää tekstialueen koon sivulla ja jakaa tämän kahteen osaan. Seuraavaksi palstat jaetaan horisontaalisesti kahteen tai useampaan kenttään, joka mahdollistaa alueita, joista kuva ja teksti voivat alkaa. Kaksipalstainen, kahdella horisontaalisella viivalla jaettu pohja muodostaa täten kuusi ruudukkoa. Tämän tavoitteena on saada teksti mahtumaan sille asetettuun kenttään. Monesti taittaja joutuu kuitenkin joko muuttamaan kenttien kokoa tai tekstin rivinväliä saadakseen halutun lopputuloksen. Koska ruudukot ovat nyt jaettuna vain yhdellä viivalla tulee niiden väliin jättää tyhjää tilaa kosketuksen välttämiseksi. Ruudukoiden linjojen tulisi olla samassa linjassa tekstin kanssa. A4-kokoinen taittopohja on mahdollista jakaa esimerkiksi 8, 20 ja 32 gridin ruudukoihin, joista 8-

ruutuinen on eniten käytetty mainonnassa, lehtisissä ja julkaisuissa. Gridin käyttö on laajalti väärin ymmärretty rajallisena suunnittelun työvälineenä, vaikka se todellisuudessa mahdollistaa suunnittelijan tekemään rajattomasti luovia sekä taiteellisia ratkaisuja. (Müller-Brockmann 2008, 13, 61, 72, 104.)

Kaksipalstaisen jaon lisäksi juhlakirjan pohjaa ei ole jaettu useampiin ruudukoihin. Teksti on asetettu jalkalinjan kanssa samaan linjaan, mikä pitää huolen vierekkäisten palstojen rivien pysymisestä samassa linjassa. Monet suunnittelijat käyttävät tätä menetelmää apuna mahdollistaakseen eri elementeille jonkinlaisen järjestyksen. Jalkalinjaa pidetään julkaisun graafisena perustuksena, jolle se rakennetaan. Se mahdollistaa virheettömän kuvien ja tekstien asettelun, mitä taittajan on vaikea yksistään saavuttaa. (Ambrose - Harris 2003, 50.)

Savonlinnan oopperajuhlien juhlakirjan suunnittelussa on ollut tavoitteena saada aikaan mahdollisimman yhtenäinen julkaisu, joka on osaltaan onnistunut. Toisen graafikon taittopohjan ymmärtämistä ja oikein käyttämistä oli haasteellista tulkita, koska edellisten kirjojen taittopohjan tekijä ei ollut enää yrityksessä töissä eikä näin tavoitettavissa. Hän oli todennäköisesti tehnyt muutoksia aina tarpeen vaatiessa edeltäjiensä tekemiin taittoihin. Kirjan taittamiseen ei ollut saatavilla ohjeistuksia gridin käytöstä, vaan paras tapa oli juoksuttaa uusi ladelma vanhojen tilalle ja asetella kuvat taittopohjan puitteissa mahdollisimman mielekkäästi. Koska kyse oli ensimmäisestä kirjan taitostani, olisin toivonut ohjeita taittopohjan johdonmukaisesta käytöstä ja perusteluita sellaisista ratkaisuista, jotka ovat poikenneet tavallisesta sommitelmastaan.

4.4 Typografia

Typografia on näkyvää kieltä, joka esittää ihmisen ajatuksia. Se on tämän päivän visuaalisen kommunikoinnin perusta. Typografia voi olla pientä ja merkityksetöntä tai elämää mullistavaa. Se voi olla kaunista, rumaa, lumoavaa ja ärsyttävää, merkityksellistä tai mitätöntä. Typografia vaikuttaa tuotteensa ulkoasuun muokkaamalla ja määrittelemällä sitä. Teknisesti typografialla tarkoitetaan tekstin paino- ja ulkoasua ja sanan vanha, aiempi merkitys tarkoitti koko kirjapainotaitoa (Itkonen 2007, 173). On myös hyvä muistaa, ettei typografialla tarkoiteta ainoastaan kirjainten valintaa ja ladelman muotoilua vaan myös paperin värin ja kuvituksen valintaa (Loiri - Juholin 1999, 32). Tässä luvussa käsitellään lähinnä kirjainvalinnan ratkaisuja ja niiden toimivuutta. Palstoja, ladelman muotoilua ja marginaaleja käsitellään tulevissa luvuissa, mutta ne

eivät ole irrallisia typografian käsitteestä. Kirjaintyyppin valinta on kuitenkin typografian laadinnan tärkein osa-alue (mts. 34). Typografian kanssa työskentely vaatii tekijältään hienovaraista tasapainoa ymmärryksen ja vaistonvaraisuuden sekä harmonian ja vastakohtaisuuksien välillä. Jokaisella kirjaintyyppillä on omat persoonansa, mikä vaikuttaa suuresti kirjan sävyyn ja ensivaikutelmaan. (Cullen 2005, 89–91.)

Fontin valinnassa tulee aluksi huomioida ja arvioida, kuinka pitkäikäinen julkaisu tulee olemaan (Cullen 2005, 94). Kirjan tiedetään olevan hyvinkin pitkäikäinen, ja se voi löytyä lukijoidensa kirjahyllystä vielä vuosikymmenien jälkeenkin. Pitkäikäisen työn suunnittelussa on syytä valita kirjaintyyppi, joka kestää aikaa vähintään yhtä hyvin kuin teos. Kirjaintyylin, esimerkiksi uusantiikvojen saati yhden kirjaintyyppin valinta on yksi haastavimpia kirjan suunnittelun osa-alueita. Sen valintaan vaikuttaa myös kirjan käsitelty aihe, koko, muoto ja sommittelu. Kaikista tärkeintä fontille on kuitenkin sen luettavuus. Myös runsas lukujen määrä tekstissä vaikuttaa siihen, onko kirjaintyyppistä valittava versio, joka sisältää selkeät numeraalit. Sen sijaan runoissa, otsikoissa ja kuvateksteissä käytetään useasti kursiivia, jolloin kannattaa valita kirjainmuoto, joka on nimenomaan kursivoituna selkeä (Birdsall 2004, 186). Monet tekijät vaikuttavat kirjanleikkauksen valintaan, mikä kannattaa tehdä perustellusti, koska tekstin sisältö niin kuvateksteineen, otsikoineen ja alaotsikoineen vaikuttaa siihen, millaisia muotoja siitä tarvitaan.

Graafikolla on nykyisin edessään suuri määrä huonoja ja joitakin hyviä fontteja valittavanaan. Kirjaintyyppin laadun tiedostaminen on kaikista tärkeintä funktionaalisen ja esteettisen materiaalin tuottamiseksi. Ainoastaan huolellisesti opiskelemalla Garamondia, Caslonia, Bodonia, Walbaumia ja muita klassisia taidonnäytteitä voi oppia luomaan ajatonta, hienostunutta ja taiteellista typografiaa, joka on myös helposti luettavaa. (Müller-Brockmann 2008, 19.) Baines ja Haslam (2002, 105) toteavat, että arkitekhtuurin, sosiaalisen ja ennen kaikkea typografisen historian laaja tuntemus on hyödyllinen suunnittelun apuväline, mutta siitä ei saisi muodostua suunnittelijalle pakkopaitaa.

Juhlakirjan taitossa on käytetty Adobe Garamond Pro -kirjaintyyppiä, joka juontaa juurensa 1540-luvulla jalostetusta Adobe Garamondista, jota Robert Granjon ja Christoph van Dyck kehittivät ja parantelivat vielä myöhemmin (Müller-Brockmann 2008, 19). Toisistaan poikkeavia Garamond-leikkauksia arvioidaan olevan lukemat-

tomia määriä (Loiri 2004, 39). Itkosen (2007, 30) mukaan Adobe Garamondia pidetään yhtenä täydellisimmistä ja kauneimmista kirjaintyypeistä. Se on muotojensa suhteen paljon monipuolisempi fontti kuin Adobe Garamond Pro. Mielestäni juhla kirjassa olisi voitu käyttää alkuperäistä versiota. Tämä oli kuitenkin se leikkaus, jota kirjassa oli edellisinäkin vuosina käytetty. Aikaisempi taittaja oli tehnyt useamman kuin yhden kirjoista, jolloin en työn alussa kyseenalaistanut kirjaintyyppin valintaa. Taittotyön loppuvaiheilla eräs mainostoimiston graafikoista ilmoitti, että fonttina on muissa julkaisuissa käytetty yleensä Adobe Garamondia. Ainoastaan kirjan kannessa on käytetty tätä fonttia, koska otsikko on kirjoitettu kapiteelein erottuvasti.

Kapiteelit muistuttavat versaaleja, mutta ovat niitä matalampia. Kapiteeleja käytetään hillittynä typografisena korostuskeinona (Itkonen 2007, 1329). Juhla kirjassa kapiteeleja on käytetty otsikon lisäksi jokaisen oopperan tekijän nimessä, joka löytyy oopperan esittelysivulta sekä sisällys- ja teosluettelosta. Kirjan kannen oikeanmukaista kapiteelien käyttöä lukuun ottamatta muissa kohdissa on käytetty ”valekapiteelia”, joka on todellisuudessa julkaisuohjelman pienentämä versaali (Itkonen 2007, 132). Jälkikäteen ajatellen fontti olisi todennäköisesti ollut mahdollista vaihtaa Adobe Garamondiin, josta kaikki leikkaukset olisivat löytyneet valmiina. Vertailtuani ”valekapiteelien” ja oikeiden eroja totesin vaihteluiden olevan melko pieniä. Toisinaan eroja löytyi kirjainvälien pituuksista ja kirjainten paksuudesta. Itkonen (2007, 132) toteaa ”valekapiteelien” olevan versaaleihin ja gemenoihin verraten liian laihoja. Oikeiden kapiteelien kirjainrunгон pitäisi siis olla paksumpi tai yhtä paksu kuin versaalien tai gemenoiden. Oikeissa kapiteeleissa kirjainten leveyden suhde korkeuteen on suurempi.

Koska kapiteelit ovat versaaleja pienoiskoossa, ei mielestäni ole mitään syytä käyttää isoa kirjainta kapiteelin erisnimen ensimmäisessä kirjaimessa. Edellinen taittaja oli kuitenkin joissakin kohdissa käyttänyt tätä menetelmää. Päädyin korjaamaan kaikista ensimmäisistä kirjaimista versaalin pois. Hienostuneesta Adobe Garamondin nollanumeraalista löytyi kirjaintyyppin heikko kohta. Se on tehty muodoltaan kapeahkoksi ja hyvin muodottomaksi, minkä käyttäminen kannessa vuosiluvun isokokoisessa pistekoossa olisi ollut silmiinpistävä erilainen. Oikean nollan tilalla oli käytettävä kapiteelien o-kirjainta, joka on muodoltaan sulavalinjaisempi. Lopputuloksesta tuli huomattavasti yhdenmukaisempi (kuva 1).

Kuva 1. Juhlakirjan kansiteksti.

Ihmisen silmä lukee tavallista painettua tekstiä noin 30–35 cm:n etäisyydeltä, mikä tulisi ottaa huomioon tekstikokoa suunniteltaessa (Müller-Brockmann 2008, 30). Liian pieni tai suuri tekstikoko väsyttää helposti lukijan silmää. Juhlakirjan leipäteksti on pistekokoa kymmenen, joka on luettavuudeltaan hyvä. Jokaisesta kirjaintyyppistä kuitenkin riippuu, mikä on sille ominaisin ja sopivin leipätekstin koko. Leipätekstillä tarkoitetaan painotuotteen varsinaista tekstiä ja sen kirjainmäärittelyä (Loiri - Juholin 1999, 202). Leipätekstin lisäksi juhlakirjassa on julkaisulle tyypillisesti käytettyjä otsikoita, alaotsikoita sekä kuvatekstejä. Kaikissa näissä eri tekstin koko- ja muotomuunnoksissa on käytetty samaa Adobe Garamond Pro -kirjaintyyppiä. Loirin ja Juholinin (1999, 34) mukaan paras lopputulos syntyy silloin, kun käytetään vain muutamaa kirjaintyyppiä. Juhlakirjassa on käytetty selkeyden ja arvokkuuden tehostamiseksi yhtä kirjaintyyppiä. Savonlinnan oopperajuhlien mainonnasta löytyy kuitenkin päätteellisestä Adobe Garamondista jyrkempää ja näyttävämpää Garage Gothic -kirjaintyyppiä. Karu groteski eli päätteetön kirjain toimii mainiosti vastakohtana hienostuneelle antiikvalle.

Juhlakirjan leipätekstin otsikoiden pistekoko on 15 ja alaotsikoiden 11. Molemmat ovat muodoltaan kursiiveja, jotka löytyvät kirjaintyyppin leikkauksista valmiina. Kursivoituun muotoon piirrettyä kirjainta on käytetty myös kirjan kuvateksteissä. Kirjan oopperoista kertovat osa-alueet ovat onnistuneimpia sommittelunsa ja kuviensa puolesta. Niissä on johdonmukainen runko, johon on saatu rytmiä ja vaihtelua kuvien erilaisella asettelulla ja eri näköisyydellä. Typografinen sommittelu on samanlainen jokaisessa osassa, vaikka jokaisen oopperan esittely sisältääkin yksilöllisen määrän tekstiä. Pääotsikot, jotka ovat sijoitettuna kyseisissä tapauksissa aina keskitettynä vasemman sivun yläosaan, vaihtavat väriä jokaisen osan teeman mukaisesti. Alaotsikot ovat sijoitettuna kappaleen viereen aina samaan linjaan palstan vasemman reunan kanssa. Alaotsikot ovat varsinaisen tekstin tavoin mustia (kuva 2).

Luettavaksi ennen oopperaa

Lucia linnassa

Kun lavastaja ryhtyy luonnostelevaan Donizettin Lucia di Lammermoor -oopperan tunnelmaa, hänen on syytä varautua vaikeuksiin. Lavalle tulisi loihkia illuusio hieman synkistä skotlantilaisesta linnasta holveineen, saleineen, ehkäpä myös muureineen ja puutarhakaivoineen kuun kelmeässä valossa. Pulmaksi ja jopa tahattomaksi komiikaksi voi puhjeta se vähän ja kaukaa muurilta näyttävä maalattu pahvi, joka alkaakin huojahdella ja lepatella näyttämöllä. Puu ja

kolkot käytävät ja sokkelot ovat kuin mielen tuntemattomat alueet, jotka synnyttävät levottomuutta. Kertooko unen linna siitä, että haluamme puolustautua? Olemmeko linnassa siksi, että koemme uhkaa?

Kaivo on niin ikään vahva symbolinen elementti. Se on syvä ja vaarallinenkin; kuten voimakkailla tunteilla on tapana. Kaivossa kummitteleva tapettu rakkaus ohjaa Luciaakin, hulluuteen asti.

Kuva 2. Oopperan esittelyn osio, josta löytyvät pääotsikko ja alaotsikko.

Juhlakirjassa on paljon yksittäisiä ja irrallisia osioita, joita on pyritty hajanaisuuden välttämiseksi yhdistämään mahdollisimman samankaltaisilla typografisilla ratkaisuil-la. Aihe-alueista teosesittelyt ja ennakko-ohjelmisto vievät noin yhden sivun verran ti-laa. Vierestä on löydettävä englanninkielinen versio samalla taittopohjalla. Ongelmia syntyi monesti suomen ja englannin kielen eripituisista tekstimääristä. Irrallisten osioiden yhdistäminen oli mahdollista käyttämällä esimerkiksi pisteviivakehyksiä tekstien ympärillä ja pitämällä otsikkotypografian lähes samoissa mitoissaan. Otsikoinnis-sa on käytetty kokokontrastia, jossa suurehkoa otsikkoa käytetään huomattavasti pie-nemmän leipätekstin vierellä. Myös värikontrasteja on löydettävissä kirjan tummien kuvien sekä vaalean avaran pinnan ja tekstipalstojen väliltä sekä tekstin värin muutok-sista. Joissakin osioissa tekstissä on käytetty tumman harmaata väriä mustan sijasta. Kontrastit ovat kuitenkin hillittyjä, joihin lukija epätodennäköisesti ensimmäisenä kiinnittäisi huomiota. Taittoprosessissa ja kuvien valinnassa puolivahingossa synty-neet kontrastien vaihtelut jäivät osaksi kirjan ilmettä.

Kontrastien vaihtelut eivät ainoastaan ole sidoksissa kirjaintyyppien valintoihin, vaan kaikki asiat vaikuttavat toisiinsa ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Toisinaan rat-kaisut ovat miellyttäviä, kun taas joskus ne näyttävät lisähiontaa kaipaavilta. Paras ta-pa välttää vahinkoja ja virheitä julkaisussa on välttää liian voimakkaan ilmaisun käyt-töä. Typografian tulisi olla mieluummin hienovaraista kuin ylidramaattista, koska hal-litsemattoman voimakkaan ilmaisun käyttö saa useasti aikaan epätoivottuja lopputu-loksia, mikä voi johtaa julkaisun arvokkuuden katoamiseen (Loiri - Juholin 1999, 33).

Hyvällä kirjaintyyppin valinnalla sekä sen oikeanlaisella käytöllä voidaan saavuttaa pitkäikäinen, helposti luettava ja esteettinen julkaisu.

4.5 Palsta

Gridin tarkoitus on palvella kappaleita ja niiden tekstiä. Näin se vaikuttaa suuresti tyypografisiin ratkaisuihin. Palstalla tarkoitetaan pystysuoraa tekstillä tai kuvin painettua sivun osaa (Loiri - Juholin 1999, 209). Tekstin asettuminen ja vertikaalisen ja horisontaalisen tilan käyttö pakottavat suunnittelijan käsittelemään jokaisen kappaleen merkitystä (Haslam 2006, 71). Kaiken tämän tarkoituksena on helpottaa lukijaa ymmärtämään lukemaansa tekstiä ja auttaa häntä saavuttamaan miellyttävä lukukokemus läpi kirjan. Tähän vaikuttavat ratkaisevasti taittajan valinnat tekstin koon, rivin pituuden ja rivivälin suhteen.

Müller-Brockmannin (2008, 30) mukaan yleisesti hyväksi katsotussa rivin pituudessa tulisi olla seitsemän sanaa. Suomenkielisessä tekstissä pitkät sanat ovat kuitenkin yleisiä, mikä vaikuttaa merkkimäärään rivillä. Itkonen (2007, 84) katsoo ihanteellisen rivin pituudeksi 55–60 merkkiä, koska ihmissilmä hahmottaa kerrallaan 5–10 kirjainta eli enintään kaksi sanaa. Liian lyhyet ja liian pitkät rivivälit haittaavat lukukokemusta tavallisessa leipätekstissä, eikä esimerkiksi lyhyissä tekstipätkissä, joissa säännöt ovat huomattavasti joustavampia. Ohjeita voi siis soveltaa monella eri tapaa ja esimerkiksi sanomalehdissä käytetään minimisuositustakin, eli 35–40 pienempää merkkimäärää (mts. 85). Taittajan tulee kuitenkin tietää säännöksistä, jotta hän voi soveltaa esimerkiksi ylipitkien rivien lukemista muilla keinoin (mts. 85). Suunnittelijalla on näin ollen osaamista toteuttaa miellyttävän tasapainoista tekstiä, jossa lukija voi keskittyä lukemaansa sisältöön eikä sen muotoon. Taittamassani juhla kirjassa rivin pituudet vastaavat hyvin suosituksia ja sisältävät noin 55–60 merkkiä. Tekstin hyvään ulkoasuun vaikuttavat kuitenkin vielä monet muut seikat, kuten riviväli.

Rivivälillä tarkoitetaan tekstin väljyyttä tai tiiviyyttä. Toisin sanoen sen avulla säädelään kappaleen tai palstan näkövaikutelmaa (Itkonen 2007, 85). Tekstiladella muodostaa pinnan, jonka värisävy vaikuttaa luettavuuteen (Loiri 2004, 35). Tällä tarkoitetaan ladelman tummuus- ja vaaleusastetta eli harmaa-astetta. Mitä lähempänä rivit ovat toisiaan, sitä tummemmaksi ladelman väri käy, vastaavasti korkeissa riviväleissä tekstimassa vaalenee ja harvenee. Riviväleistä on tehty suosituksia, joita ainakin leipäteks-

tissä tulisi noudattaa. On melkein sanomattakin selvää, että hiukan väljennetty riviväli houkuttelee lukijaa paremmin kuin liian tiivis, ja yleensä leipätekstin riviväli onkin 1–4 pistettä suurempi kuin kirjainkoko (Itkonen 2007, 85). Itkosen (mts. 85) mukaan riviväliä tarvitaan sitä enemmän, mitä pitempiä rivit ovat, ja vastaavasti mitä suuremmat rivivälit ovat, sitä suuremman marginaalin ne vaativat ympärilleen. Tällä estetään vaikutelma, jossa rivit irtoaisivat toisistaan ja näyttäisivät pyrkivän ulos reunoista. Ylisuuria rivivälejä kannattaa välttää, jottei niistä tule visuaalisesti hallitsevampia kuin itse tekstistä (mts. 85). Liian pienissä riviväleissä on varottava kirjainten päätteitä hiipomasta liian läheltä toisiaan. Juhlakirjan ladelma on melko vaalea, mikä johtuu myös kirjaintyyppin kapeista linjoista. Toiset tekstityypit ovat Loirin (2004, 36) mukaan vaaleampia kuin toiset, mikä johtuu kirjaimen laihoista linjoista, suuremmista ulokkeista ja laajemmista kaarista.

Monet alan tietoteokset käsittelevät rivivälejä ja vertailevat hyviä ja huonoja vaihtoehtoja. Birdsall (2004, 206) esittelee viisi rivivälivaihtoehtoa käyttäen kymmenen pisteen kokoista Poliphilus-fonttia. Hän toteaa parhaimmaksi riviväliksi 11 pistettä. Riviväleihin vaikuttavat suuresti kirjaintyyppin valinta, minkä takia yhtä tiettyä pisteen riviväliä ei voi korostaa yli muiden. Taitto-ohjelmat antavat automaattiset asetukset kullekin fontille ohjelman standardoimasta rivivälistä. Monesti automaattisia asetuksia joutuu kuitenkin hiomaan, koska asetukset eivät voi lukea, kuinka paljon tekstiä on käytettävissä tilaan. Juhlakirjan kirjaintyyppinä käytetyn Adobe Garamond Pron leipätekstin pistekoko on kymmenen ja sen riviväli 12 pistettä. Asiakas ei toivonut muutoksia alkuperäisiin pistekokoihin, joten päätin pitää annetut koot. Monesti luetteloissa on jouduttu käyttämään pienempää pistekokoa ladelman mahduttamiseksi sille asetettuun tilaan. Joissakin kohdissa on käytetty leipätekstistä kaksi pistettä pienempää pistekokoa ja hiukan pienempää riviväliä. Huomasin rivivälin näyttävän tiheämmältä tietokoneen ruudulla kuin koevedoksissa, mutta sen tiivistäminen ei mielestäni tullut kyseeseen antiikvan pitkien päätteiden takia (kuva 3).

III näytös

Kreivitär kehottaa Susannaa järjestämään romanttisen tapaamisen kreivin kanssa puutarhassa. Kreivin ilo tapaamisesta vaihtuu kuitenkin raivoksi, kun hän sattuu kuulemaan Susannan ja Figaron keskustelun. Hän epäilee joutuvansa huijatuksi ja vannoo kosta.

Kuva 3. Esimerkki Adobe Garamond Pro -kirjaintyyppin käytöstä.

Julkaisun tavoitteena ovat tasaiset rivit, joita varten julkaisuohjelmissa on merkkiväli-, sanaväli- ja tavutusarvoja, jotka määräävät, minkä näköisesti teksti juoksettu tekstilaatikkoon. Ongelmat ilmenevät yleensä tasapalstaisessa ladelmassa, jossa merkki- ja sanavälit määräytyvät sen mukaan, kuinka helposti julkaisuohjelma löytää sopivan tavutuksen rivin päähän. Tasapalstaa ei kannata muutenkaan juuri käyttää kapeassa palstassa, koska sitä vaikeampaa riveistä on saada tasaisia. Suomen kielen pitkät sanat vaikeuttavat entisestään sana- ja merkkivälien hallintaa. Ongelma syntyy silloin, jos rivin loppuun jää nelikirjaiminen tavu, koska se siirtyy yleensä seuraavan rivin alkuun. Tällöin edelliselle riville jäljelle jäävä tyhjä tila tasoittuu sanaväleihin. (Itkonen 2007, 88.)

Liehupalstassa ongelmaa ei ole, koska riviä ei ole pakotettu tiettyyn mittaan, jolloin rivin toinen pää on aina vaihtelevan pituinen. Tavutusohjelmat käyttävät valmiita oletusarvoja, mutta yleensä taittajan on etsittävä parempia arvoja. Merkkiväleille annetaan sanavälejä pienempi vaihteluarvo, koska niiden muutokset riveillä ovat helpommin huomattavissa. Merkkivälien epätoivotut muutokset aiheuttavat liian suuria harvennuksia tai vastaavasti kasautunutta tekstiä. Ohjelma antaa nollan tavoitearvon, sen minimi- ja maksimiarvoja voidaan muuttaa esimerkiksi -1 %:n ja +1 %:n välillä. Tällaista vaihteluväliä lukija ei edes huomaa ja sitä on turvallista käyttää. Merkkivälien käyttö riippuu ennen kaikkea tekeillä olevasta julkaisusta. Lehtityössä jokaista väliä ei ehdi tarkkailla, jolloin minimi- ja maksimiarvoja voidaan nostaa, kun taas leveäpalstaisessa kirjassa arvot kannattaa pitää nollassa. (Itkonen 2007, 88–89.)

Juhlakirjan taitossa suurimmassa osassa tekstiä on käytetty merkkivälin minimiarvona -2 %:a ja maksimiarvona +3 %:a. Palstat ovat tavallisen levyisiä, eivätkä vastaa esimerkiksi novellin palstan leveyttä. Taittaessani kirjaa en epähuomiossani ymmärtänyt

tarkistaa jokaisen tiedoston kaikkia asetuksia erikseen. Juoksutin uuden tekstin vanhan tekstipohjan päälle, jolloin alkuperäiset asetukset pysyivät tarkoituksenmukaisesti taustalla. Ladelmat menevät kirjassa kuitenkin melko tasaisesti, enkä ole huomannut isoja välejä tai muita epätasaisuuksia. Eniten vaikeuksia tuotti juoksuttaa tekstiä ja kuvia kirjan taiteellisen henkilökunnan osuuteen. Taitossa kunkin esiteltävän henkilön pieni kuva asettuu tekstin alun viereen, mikä tekee ensimmäisistä tekstiriveistä kapeita ja tasapalstaisia. Nämä asetukset saavat tekstin näyttämään toisinaan reikäisemmältä kuin muu leipäteksti. Taittotyötä vaikeutti entisestään asiakkaan lähettämät uudet tekstit, jotka korvasivat vanhoja. Tekstiä joko lisättiin tai vähennettiin säännöllisesti, mikä hankaloitti taiton viimeistelyä. Lopussa asiakkaalta tuli vielä tieto henkilöiden esittelyn järjestyksen muuttumisesta. Turhauttavaan ja raskaaseen taittoon jäi joitakin epätasaisuuksia, jotka erottuvat paikoin häiritsevinä muusta tekstistä.

Erityisen haastavaksi juhla­kirjan taitossa teki vielä toisen kielen eli englannin käyttö suomen kielen rinnalla. Sanaväliasetuksiin vaikuttaa tekstin koon lisäksi sen kieli. Tasapalstaisessa juhla­kirjassa sanavälit elävät liehupalstaa huomattavasti enemmän. Suomenkielisessä tekstissä näistä pienistä muutoksista ei kuitenkaan ole suurta haittaa. Monet suunnittelijat ovat ottaneet i:n leveyden lähtökohdaksi sanaväliä säätäessään (Haslam 2006, 79). Tekstin ollessa pientä i:n levyiset sanavälit ovat liian ahtaita. Tässäkin tilanteessa kokemus ja tekstin tarpeeksi pitkä hiominen auttaa hahmottamaan sanavälejä.

Taittotyössäni aikaa oli käytettävissä vain rajallisesti, ja monet pienet yksityiskohdat jäivät tekstissä vaille tarkempia säätöjä. Toisesta kokeneemmasta silmästä olisi varmasti ollut apua, mutta kiireisessä ympäristössä harvalla oli aikaa jäädä hiomaan taiton yksityiskohtia. Tarkkailin suomen- ja englanninkielisen tekstin tyyliasetuksia ja niiden toimivuutta yhdessä sekä erikseen. Englannin sanat ovat lyhyitä ja suomen pitkiä, minkä takia englannin sanoja mahtuukin riville enemmän. Sanavälien ollessa suuria englanninkielinen teksti näyttää reikäiseltä ja rikkonaiselta, minkä takia sille sopii i-kirjaimen kokoinen sanaväli (Itkonen 2007, 91). Suomenkielisessä tekstissä on käytettävä vastaavasti suurempia sanavälejä (mts. 91). Juhla­kirjan taitossa oli käytössä sanavälin optimileveytenä 100 %, minimiarvona 80 % ja maksimiarvona 133 %. Minimiarvo salli ehkä liiankin paljon sanavälien pienentämisen mahdollisuuksia. Minimiarvot 90 % tai 95 % toimisivat Itkosen (mts. 91) mukaan parhaiten 60 merkkisiin riveihin ja suomenkieliseen tekstiin.

Vaikeuksia taitossa aiheutti versaalilla alkavien sanojen tavutuskielto. Tekstin reikäisyyden välttämiseksi olisin käyttänyt toisenlaisia asetuksia, mutta asiakas oli asiasta eri mieltä. Sain kuitenkin pidettyä tavutusasetukset hallinnassa, ja yli viisikirjaimiset sanat tavutettiin. Tekstiä tarkistettaessa on myös hyvä käydä läpi asiakkaalta epähuomiossa tekstiin jääneitä ylimääräisiä välilyöntejä, joita ladelmasta löytyi yllättävän paljon. Taittajan on huolehdittava tekstistään siinä missä oikolukijankin, vaikkei hän voi puuttua oikeakielisyysvirheisiin muuten kuin ilmoittamalla asiasta oikolukijalle, ellei toisin ole sovittu.

Palstoissa kappaleiden erottamiseen käytetään tavallisesti sisennystä. Sisennyksellä tarkoitetaan kappaleen ensimmäisen tekstirivin alkamista eri kohdasta kuin muun leipätekstin. Sisennys on kirjainkoon tai rivivälin suuruinen. Esimerkiksi kymmenen pisteen tekstiin, jossa on 12 pisteen riviväli, kuuluisi 10–12 pisteen eli noin 3,5–4,2 mm:n sisennys. Tämä riittäisi alle 70 merkin pituiselle riville. Juhlakirjassa, jossa on kymmenen pisteen teksti ja 12 pisteen riviväli, on käytetty 4 mm:n sisennystä, joka toimii hyvin esteettisesti ja käytännöllisesti läpi tekstin. Säännön mukaan ensimmäisen otsikon, väliotsikon tai muun katkon jälkeistä kappaletta ei sisennetä. Sisennyksen tarkoituksena on ilmoittaa lukijalle kappaleen vaihdoksesta. (Itkonen 2007, 93.)

Juhlakirjan leipätekstissä käytetty tasapalsta ei ole ainut mahdollinen palstan muoto, vaan mahdollisuuksia on yhteensä neljä, jos epäsäännöllisiä palstan muotoja ei oteta huomioon. Pitkiin teksteihin soveltuu tasapalstan lisäksi myös oikean reunan liehu, mutta keskitetty palsta ja vasemman reunan liehu ovat vaikealukuisempia (Haslam 2006, 76). Oikeasta reunasta liehuva palsta on tavallinen ratkaisu ingresseissä eli johdannossa ja kapeapalstaisessa leipätekstissä (Itkonen, 2007, 94). Juhlakirjassa on käytetty oikean reunan liehua tyyppillisesti kuvateksteissä, joissa rivit ovat kapeita ja tekstiä on niukasti. Liehua on käytetty myös jokaista oopperaa koskevassa esittelyaukeamassa. Aukeaman vasempaan sivuun on sijoitettu kulloisenkin oopperan teemassa käytetty kuva taustoiheen. Irtonainen elementtikuva jatkuu standardimaisesti jokaisessa oopperan esittelyssä hiukan oikealle sivulle, jossa on otsikoitu oopperan nimi ja tekijä. Suurehkon otsikon alla on kaksi kapeaa ja lyhyttä tekstipalstaa vierekkäin, toinen suomeksi ja toinen englanniksi. Edellisenä vuonna palstat olivat aseteltuna allekkain, mutta pienen vaihtelun aikaansaamiseksi sijoitin ne vierekkäin. Tämä toimi projektipäällikkönikin mielestä paremmin. Liehupalstaiseen tekstiin ei synny ylisuuria sanavälejä, koska sanaväli pysyy vakiona.

Palstoja on lähes aina säädettävä manuaalisesti, koska julkaisuohjelma ei pysty toteuttamaan kaikkia liehumuodon tavoitteita. Itkosen (2007, 94) mukaan sopusuhtaisessa liehupalstassa rivin pituus tulisi pysyä samoissa suhteissa, eikä reunoihin saisi muodostua säännöllistä kuviota. Myös peräkkäisiä tavutukseen päättyviä rivejä tulisi välttää, eikä huonoja tavutuksia saa jäädä (mts. 94). Toisen rivin pitäisi olla aloitusriviä pidempi, eikä aloitus- tai lopetusrivi saisi muutenkaan olla kovin pitkä (mts. 94).

Kaikki nämä suositukset eivät kuitenkaan toteudu juhlakirjan liehupalstoissa. Palstoissa ei ole kovinkaan monta lausetta, mutta asiakas oli antanut tarkat ohjeet asettelusta, mikä teki tasaisen liehun muodostumisen lähes mahdottomaksi. Tavoitteenani oli tavuttaa sanoja mahdollisimman vähän. Joissakin kohdissa liehu toimii erittäin hyvin, kuten Madama Butterflyn esittelytekstissä, jossa rivejä oli muutenkin enemmän kuin muissa palstoissa (kuva 4). Liehu on tasainen lukuun ottamatta yhtä kohtaa, jossa oli tehtävä asiakkaan toivoma rivin vaihdos. Carmenin esittelytekstissä liehu on ehkä kaikista epätasaisin ja olisi vaatinut vielä tarkempia kokeiluja esimerkiksi palstan leveyden suhteen. Palstan leveys ei ollut vakio.

..... Kolminäytöksinen ooppera (*Tragedia giapponese*). Savonlinnan Oopperajuhlien produktiossa 2. ja 3. näytös on yhdistetty. Libretto Giuseppe Giacosa ja Luigi Illica perustuen David Belascon näytelmään *Madame Butterfly*, joka puolestaan perustuu John Luther Longin samannimiseen tarinaan. Kantaesitys 17.2.1904 Milanon La Scalassa, uudistetun version ensiesitys 28.5.1904 Bresciassa.

..... An opera (*Tragedia giapponese*) in three acts. In the Savonlinna production acts II and III follow without a break. Libretto by Giuseppe Giacosa and Luigi Illica after the play *Madame Butterfly* by David Belasco, which was in turn based on the short story of the same name by John Luther Long. First performance at La Scala, Milan on February 17, 1904; revised version premiered in Brescia on May 28, 1904.

Kuva 4. Madama Butterfly oopperan esittelyteksti.

Toisin kuin liehuista merkki- ja sanaväleistä silmä erottaa ehkä kaikista häiritsevimpänä väärän pituisen palstavälin. Sopusuhtainen palstaväli on yhtä suuri tai mieluiten suurempi kuin tekstissä käytetty riviväli. Itkosen (2007, 95) mukaan 12 pisteen riviväliä käytettäessä palstavälin tulisi olla vähintään 4,2 mm tai mielellään hiukan enemmän. Jos palstaväli on pienempi kuin tekstin riviväli, syntyy vaikutelma, jossa peräkkäiset rivit ovat kauempana toisistaan, verrattuna vierekkäisiin palstoihin (mts. 95). Juhlakirjassa käytetty palstaväli on kymmenen millimetriä, mutta palstojen välejä keskellä koristaa läpi palstan korkuinen pisteviiva. Samanlainen viiva on viime vuosina

käytössä ollut koristeellinen elementti, joka päätettiin säilyttää tämänkin vuoden kirjassa. Se tuo ryhtiä palstavälille ja koko sivulle sekä toimii jatkuvana elementtinä. Jokaiselle oopperalle on luotu oma värimaailmansa ja tätä värimaailmaa edustava piste- viiva kulkee kunkin oopperan kohdalla (kuva 2 ja 5). Jokaisen oopperan esittelyjakson jälkeen tulee aukeaman kokoinen lista oopperan henkilöistä. Tekstipalstat ovat kehys- tetty samoilla pisteviivoilla, mutta ovat nyt suorakulmaisia laatikoita tekstin ympärillä. Samaa tehokeinoa on käytetty aikaisemmassakin kirjassa.

Kuva 5. Carmen-oopperan värimaailma.

4.6 Marginaalit ja sivunumerointi

Marginaalilla tarkoitetaan sivun reunan ja tekstipalstan tai kuvan väliin jäävää tyhjää aluetta. Marginaalit kehystävät tekstipalstoja. Niiden tarkoitus ei ainoastaan ole esteettinen vaan myös käytännöllinen. Toisinaan kirjan sivujen leikkuussa voi tapahtua virheitä, jotka voivat johtaa tekstin reunojenkin silpoutumiseen. Marginaaleista ei kannata tehdä liian kapeita, ettei epätarkka leikkuu pilaa kirjan ilmettä. Marginaalit suojelevat kirjan sisältöä ja oikein aseteltuina ja mitattuina ne ovat myös esteettisesti miellyttäviä. Viimeisten vuosisatojen ajan kaikissa typografisissa töissä on käytetty marginaaleja, joiden suhteet ovat laskettu huolellisesti käyttäen kultaista leikkausta tai muita matemaattisia kaavoja. Hyvä suunnittelija pystyy kaikissa tapauksissa luomaan kiinnostavan jännitteen käyttäen marginaalien suhteita. Monesti erityisesti kuvakirjoissa marginaalien pois jättämistä käytetään tehokeinona. Koko sivun suuruinen kuva luo monumentaalisen ja vahvan vaikutelman. (Müller-Brockmann 2008, 39.)

Marginaalien koko vaihtelee kirjan tyypistä riippuen, joskus marginaalin yli leikkautuu jokin elementti ulos sivulta. Tällaista tehokeinoa on käytetty myös juhlakirjan taitossa, oopperoiden ensimmäisellä esittelyaukeamilla. Suurimmassa osassa esittelyitä jokaiselle oopperalle ominainen kuva tulee poikki sivun reunasta levittäytyen molemmille aukeamille (kuva 5). Figaron häiden kuvaa lukuun ottamatta kuvituskuvat ulottuvat joistakin kohdista aina leikkuuvarojen yli. Taustakuvassa on käytetty muusta taitosta kapeampia marginaaleja, minkä päällä elementtikuva levittäytyy. Marginaalien yli tuleva kuva luo moniulotteisen vaikutelman. Tekniikkaa on käytetty useissa juhlakirjojen taitoissa.

Juhlakirjan tavallinen marginaali on kaikilta reunoiltaan 20 mm ja sisäreunoiltaan 30 mm, mikä estää tekstin ja kuvien hukkumista taitoksiin. Müller-Brockmann (2008, 40, 41) vertailee erilaisia marginaaleja ja löytää vaihtoehdoistaan yhden hyvän ja varman tavan käyttää niitä. Jos marginaalit ovat liian kapeita lukija kokee sivun ahtaana ja epäkäytännöllisenä sormien osuessa tekstin ja kuvien reunoihin. Liian suuret marginaalit vaikuttavat sivun tuhlaukselta. Optisesti liian ylös asetetut teksti- ja kuva-alueet antavat vaikutelman lentoon lähtevästä tekstistä. Toinen epätasapainoinen vaihtoehto on sijoittaa alue liian alas, mikä vastaavasti antaa kuvan alas painuvasta ja raskaasta sivusta. Mielenkiinnottoman ja tylsän vaikutelman saa aikaan asettamalla sivun reuna- ja päämarginaaleihin samat arvot. Müller-Brockmann (2008, 41) kokee parhaimmaksi vaihtoehdoksi asetuksen, jossa taittoreunan marginaali on puolet pienempi kuin ulkoreunan marginaali. Ylämarginaali on näiden kahden luvun väliluku ja alamarginaali on reunamarginaalien summa. Tällainen asetelma on ylellinen avarasta tilastaan eikä senkään puolesta sovellu hyvin mainonnallisiin aineistoihin (mts. 41).

Juhlakirjan marginaalit ovat vähän huomiota herättävät ja melko väljät. Toisinaan asettelu tuntuu sivun tekstin ja kuvien kohdista riippuen hiukan alapainotteiselta. Kuvan asettelulla on mahdollista vaikuttaa sivun ylä- ja alapainotteisuuteen sijoittamalla ne esimerkiksi vaakasuuntaisesti sivun yläosaan. Kirjassa on osio, jossa esitellään kaikki Savonlinnan oopperajuhlien teokset. Listan oli mahdollista mahduttaa kolmelle sivulle, ja edellisenä vuonna se oli juuri mahtunut, mutta tämän vuoden versioon lisättiin vuoden 2009 teokset, mikä rikkoi asettelun. Asiakkaalta tuli ohje pitää lista yhtenä kokonaisuutena, jolloin sillä hetkellä parhaalta vaihtoehdolta tuntui joustaminen alamarginaalista. Yläreunan kuvien poistaminen olisi mahdollistanut marginaalien sisällä pysymisen, mutta kuvien tuli pysyä samoissa kohdissa.

Sivunumerot ovat juhla­kirjan sivujen alareunassa tavallisen marginaalin alapuolella, noin 10 mm päästä ala- sekä ulkoreunasta. Sivunumeroiden tulisi palvella funktionaalisesti sekä esteettisesti lukijaa. Perusolettamus on, että sivunumerot voivat sijaita tekstialueen ylä- tai alapuolella, oikealla tai vasemmalla. Müller-Brockmannin (2008, 42) mielestä ainoastaan epätavallisissa tapauksissa sivunumeron voi asettaa marginaalin ulkopuolelle. Juhla­kirjan sivunumerointi on sijoitettu marginaalin ulkopuolelle, jotta vaadittava teksti mahtuisi sivulle. Vaikka sivunumeroiden asettelu sivulle saattaa tuntua vähäpätöiseltä ja merkityksettömältä tehtävältä, on siihen kuitenkin syytä paneutua yhtä lailla kuin mihin tahansa kirjan osioon. Huonosti sijoitellut sivunumerot häiritsevät lukukokemusta tai päinvastaisessa tapauksessa lukija joutuu etsimään sivunumeroa. Aukeaman keskiakselille asetettu numero saa aikaan tilastollisen vaikutelman, kun taas sivun reunassa se on dynaaminen. Lukija joutuu liikuttamaan katsettaan enemmän dynaamisessa asettelussa. Sivun ulkoreunaan asetettu numero vaikuttaa optisesti painavammalta, mikä saa sivun kääntämisen tuntumaan helpommalta. Jos sivunumero on tekstialueen ylä- tai alapuolella sen tulisi olla yhden tai useamman rivin päässä tekstistä riippuen marginaalin koosta. Oikealle tai vasemmalle puolelle sijoitetun numeron etäisyys tekstistä tulisi olla saman kuin tyhjä tila palstojen välissä. (Müller-Brockmann 2008, 42.)

4.7 Kuva

Kuvan ja tekstin tulisi toimia synteessissä keskenään, jossa kuva voi olla luonteeltaan aihetta täydentävä tai korostava (Loiri - Juholin 1999, 52, 53). Juhla­kirjassa on käytetty paljon valokuvia, joita ammattivalokuvaajat ovat tallentaneet Savonlinnan oopperoista vuosien varrelta. Valokuvia on käytetty kirjassa kokonaisuutta täydentävänä tehokeinona. Sain vaikuttaa kuvien valintaan ja niiden mahdolliseen rajaamiseen tilan puitteissa. Tavoitteenani oli käyttää niin väriensä kuin sommittelunsaakin puolesta tehokkaita ja ilmeikkäitä kuvia. Halusin valita mahdollisimman paljon aikaisemmin käyttämätöntä kuvamateriaalia. Taittopohja mahdollisti kuvien sommittelun vertikaalisesti yhdelle palstalle, horisontaalisesti kahden palstan poikki, koko sivulle tai aukeamalle.

Edellisen kirjan taittaja oli käyttänyt hyvin vähän aukeaman kokoisia kuvia, mutta huomasin suurten kuvien olevan mielekäs tapa rikkoa taittopohjaa. Käytin kuvaaukeamia oopperoiden esittelyissä, joista oli saatavilla mielenkiintoista kuvamateriaa-

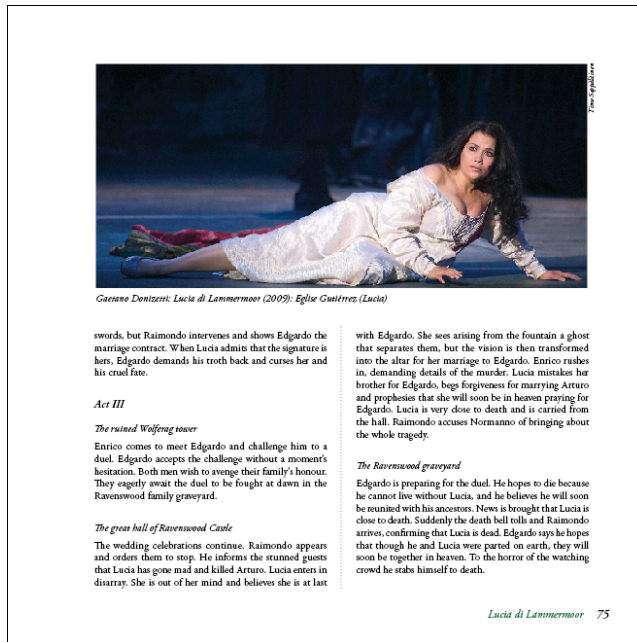
lia. Tavoitteenani oli valita sommittelultaan valokuvia, joiden huomioarvo on liian voimakas pieneksi kuvaksi. Käytin kuva-aukeamaa kolmessa eri kohdassa, joihin mielestäni oli saatavilla sopivat kuva-aiheet. Lucia di Lammermoorin kuva-aukeamassa on paljon ihmisiä, näyttäviä vaatteita ja pysähtynyt tilanne. Figaron häiden kuva-aukeama on valittu sen näyttävän lavastuksen ja valojen takia (kuva 6). Tällaiset kuvat olivat liian suuria rajattaviksi, jolloin suurin osa kuvan huomioarvosta olisi leikkautunut pois. Aukeamissa kuvat ylettyvät aina leikkuuvarojen yli, eikä marginaaleja ole. Kuva-aukeamat toimivat mielestäni erittäin hyvin ja myös asiakas mieltäytyi niiden tehokkaaseen käyttöön.

Kuva 6. Kuva-aukeama Figaron häiden oopperasta kertovasta osuudesta.

Tekstin määrä asetti rajansa myös kuvien koolle ja paikalle. Ladelman tuli aina mahduttaa sille asetettuun tilaan, minkä puitteissa tekstiä saattoi jäädä niukasti tai runsaasti. Yhden palstan kokoisten kuvien ja sivun kokoisten kuvien rajaaminen oli monesti haasteellista, koska rajattaessa kuvan huomioarvo muuttuu lähes aina. Yhden sivun kokoisten kuvien tuli olla kaikkien samankokoisia. Vertikaaliset palstan kokoiset kuvat olivat vaikeita rajata niiden kapean muodon vuoksi. Sellaisiin kuviin valitsinkin pystykuvia, joiden keskiössä on vain yksi ihminen. Horisontaalisiin kuviin oli mielekästä valita lähikuvia useammasta tai yhdestä ihmisestä. Sommittelu toimii erittäin hyvin eräässä Lucia di Lammermoorin kuvassa, jossa Lucian hahmoa esittävä sopraano makaa osittain maassa, katse kuvan tyhjää aluetta kohti ja aina ulos kuvasta (kuva 7). Sommittelu on dynaaminen ja rajausta onnistunut. Kuvan informaation ja taiton toi-

mivuuden kannalta onkin tärkeää, mitä kuvasta rajataan pois ja mitä jää jäljelle (Loiri - Juholin 1999, 57).

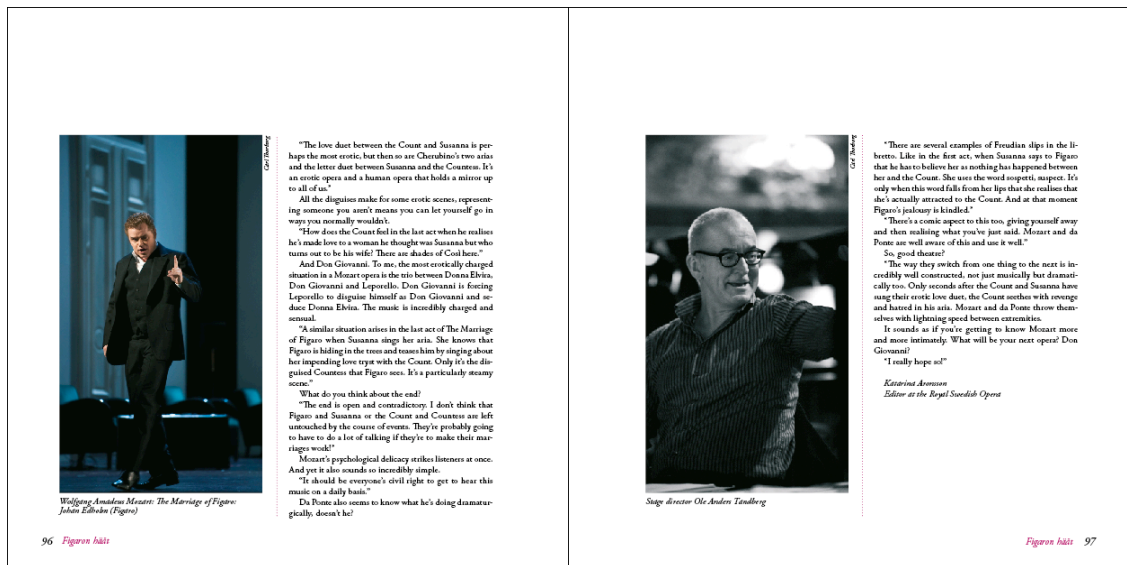

Kuva 7. Sivulla on vaakakuva Luciaa esittävästä sopraanosta.

Kaikilla kuvan muotoformaateilla on oma jännitteensä, joka muodostuu kuvan pituus- ja leveysuhteista. Mitä suurempi näiden suhde on, sitä voimakkaampi ja dynaamisempi kuvasta tulee (Bergström 2008, 139). Bergströmin (mts. 139) mukaan horisontaalinen panoraamakuvaa muistuttaa elokuvien laajakangasta, kun taas vertikaalisessa kuvassa keskiössä on yleensä henkilö tiukasti rajattuna. Vertikaalinen kuva on formaateista dynaamisin ja muistuttaakin joskus ahdasta ovea, joka johdattaa katsojansa yhä syvemmälle kuvaan. Bergström (mts. 139) toteaa neliönmallisen kuvan olevan formaatiltaan kaikista staattisista ja sen vuoksi vähiten käytetty. Kuvan mittasuhteiden luomisessa voidaankin käyttää apuna kultaista leikkausta tai Fibonaccin lukujonoa (mts. 39). Rajatessani kuvia taittopohjaan, huomasin, miten sivun kokoiset kuvat eivät koostaan huolimatta olleet kaikissa tapauksissa yhtä dynaamisia kuin vahvasti rajatut ja pienemmät formaatit.

Figaron häät ja Elektra olivat vierailevia Kungliga Operan esityksiä, ja näiden taittoihin tuli sijoittaa myös asiakkaan lähettämä mustavalkoinen kuva ohjaajista. Kuvat tuli sijoittaa tavallisten kuvien yhteyteen oopperoiden esittelyissä, mikä toi taittoihin muista oopperoista poikkeavaa ilmettä. Mielestäni Figaron häiden kuvamateriaali on kirjan

paras osa-alue. Valokuvat ovat tunnelatautuneita, eläviä ja mielenkiintoisesti sommiteltuja. Käytin kahdessa aukeamassa samanaikaisesti kahta valokuvaa, jolloin taitoista on tullut tavallista moniulotteisempia. Eräällä aukeamalla on ohjaajan mustavalkoinen kuva ja viereisellä sivulla kuva Figaroa esittävästä baritonista. Kuvien henkilöt näyttäisivät vuoropuhelevan keskenään, mikä tuo uusia merkityksiä koko taittoon (kuva 8). Mielenkiintoisten kuvien kanssa on mielekästä työskennellä ja tulokset ovat huomattavasti parempia kuin vastaavasti samoista ja tavanomaisista kuvakulmista otettujen kuvien kanssa. Eniten haasteita tuotti Madame Butterflyn valokuvat, jotka olivat hyvin samanlaisia ja samoista kuvakulmista otettuja.

Kuva 8. Aukeama Figaron häiden oopperan esittelystä.

Juhlakirjassa on käytetty värikuvien lisäksi mustavalkoisia kuvia henkilöiden esitteilyistä. Henkilöistä asiakkaalta saatujen kuvien koko ja värit vaihtelivat suuresti. Päätin vaihtaa kuvat mustavalkoiksi, mikä vähensi niiden eriparisuutta. Muutin kuvat ensin CMYK-muotoon, koska suurin osa kuvista oli RGB-muodossa, jonka värimaailma ei sovellu käytettäväksi painokuvissa. Sen jälkeen valitsin kuva-asetuksista black and white -komennon, joka muutti kuvat mustavalkoiksi. Värisävyn vaihtaminen onnistuu myös käyttämällä Photoshopin greyscale-komentoa, mutta oltuani yhteydessä painon kanssa selvisi, etteivät greyscale-kuvat ole yhtä voimakasvärisiä. Jouduin myös tekemään jonkin verran säätöjä kuvien valoisuuksissa, koska osa kuvista oli liian tummia tai vaaleita. Sain tällä tavalla säilytettyä valokuvissa edes jonkinlaisen yhtenäisyyden tunnun.

Tavoitteenani oli välttää koriste- ja täytekuvia. Kuvalla tulisi aina olla viesti, joka halutaan lähettää lukijalle (Loiri - Juholin 1999, 54). Juhlakirjan taittoon jäi toisinaan tyhjiä kohtia, joita siihen ei kuitenkaan ollut tarkoitus jättää. Sain projektipäälliköltä ehdotuksia kuvituksellisten täytekuvienv käytöstä, mutta en itse juuri ihastunut ajatukseen. Yhdessä aukeamassa olen joutunut käyttämään eräästä oopperan ilmeestä otettua kuvituksellista viuhkaa, koska kohtaan ei ollut saatavissa valokuvaa. Kuvituksellisen kuvan yhdistäminen valokuvaan on haastavaa, koska siinä kaksi täysin erilaista kuvaa kohtaavat toisensa. Aukeama onkin jäänyt hiukan töksähtäväksi, valitettavasti kuvituksen kuvanlaatuakaan ei ole täysin tyydyttävä. Suurin osa valokuvista on kuitenkin resoluutioltaan hyvänlaatuisia, mutta yksi kuva on jäänyt melko rakeiseksi, eikä sen kuvanlaatu riitä painotuotteeseen. Kyseisessä sivussa oli paljon ongelmia asiakkaan kanssa taiton viimeisillä metreillä, eikä asiakas tuntunut löytävän ehdotuksistani sopivaa vaihtoehtoa. Sivun käsittelee lastenkonserttia ja asiakas halusi sen myös näyttävän lapsille suunnatulta aukeamalta. Asiakas halusi kuvituskuvat tassunjäljistä sivulle, joita on käytetty aikaisemmassa kirjassa. Taittoa jouduttiin tekemään niin viime hetkille, ettei sivusta ehditty ottaa koevedosta ennen painoon menoa, jolloin kuvan huonon laadun olisi viimeistään huomannut.

Kirjan kantta koristaa kuva Olavinlinnasta. Kuvaan on yhdistetty kuvituksellisia elementtejä vuoden 2010 uudesta oopperasta, Toscasta. Oopperasta ei ollut saatavilla valokuvamateriaalia, jolloin sen esittelyssä käytettiin mainostoimiston ulkopuolella tehtyjä kuvituskuvia. En vaikuttanut kansikuvan valintaan, koska oopperoiden visuaalisesta ilmeestä vastasi toinen graafikko. Kuten sisältösivuillakin myös kannessa on käytetty valkoisia marginaaleja kehystämään kuvaa. Etukannessa näkyvä sininen taivas ja järvi jatkuvat takakannessa, jossa on lyhyehkö esittelyteksti juhlakirjasta ja sen alla oopperajuhlien logo. Takakannen tekstin ja logon sijoitus on kuitenkin jäänyt liian oikealle. Olin mitannut ja keskittänyt tekstin ja logon sivun keskelle ennen materiaalin lähettämistä painoon. Asetukset oli tarkastanut myös toinen graafikko ja projektipäällikkö. Keskitysvirhe on mielestäni tehty painossa, koska siellä on muutettu kirjan selän kokoa viime vuoden pohjasta, ja olettaisin tekstin siirtyneen tämän takia pois paikaltaan. Ongelma on nähtävissä myös etukannen tekstin keskityksessä, missä siinäkin teksti on lähempänä selkää kuin ulkoreunaa. Juhlakirjasta ei koskaan saapunut kirjan asuun tehtyä koevedosta, vaan koevedokset tehtiin irrallisina osioina represssa. Koevedoksissa kirjan kannet olivat asetuksiltaan vielä oikein. Mielestäni virheet kirjan kan-

nessa ovat aika anteeksiantamattomia, mutta opin tilanteesta myös sen, miten tärkeää on kommunikoida painon kanssa ja varmistaa asiat vähintään kahteen kertaan.

5 YHTEENVETO

Savonlinnan oopperajuhlien juhlakirjan taittaminen oli ensimmäinen kirjantaittotyöni. Typografinen ja sommittelullinen osaamiseni syventyi projektin kuluessa ja taitoni kehittyivät laajemman julkaisun tekoon. Kirjan työstäminen, siihen vaadittava aika ja kärsivällisyys kasvattivat graafista osaamistani ja haastoivat pulmallisten tilanteiden edessä. Lisähaastetta kirjan tekoon toi työskentely uudessa ympäristössä ja uusien ihmisten kanssa. Työskentelyni projektipäällikön ja oopperajuhlien ilmeestä vastaavien graafikoiden kanssa sujui jouhevasti, mutta toisinaan olisin kaivannut, erityisesti projektin alussa, enemmän ohjeistusta kirjan taittotoihin. Se ei kuitenkaan ymmärrettävistäkään syistä ollut mahdollista, koska kirjan aikaisempi taittaja ei enää työskennellyt yrityksessä. Oman työn aloittaminen toisen tekijän työn pohjalta on aina vaativa ja ristiriitainenkin tilanne, oli kyse kirjan taitosta tai mistä tahansa julkaisusta.

Työskentelin taittotojen parissa melko itsenäisesti ja kyselin ohjeita ainoastaan tarpeen vaatiessa. Sain jonkin verran viitteitä työn toteuttamisesta myös aikaisempia julkaisuja tarkastelemalla ja sieltä löytämästäni epäkohdista oppimalla. Tarkoitukseni oli minimoida mahdollisimman paljon aikaisempina vuosina kirjaan jääneitä heikkoja kohtia ja toteuttaa selkeä julkaisu, josta seuraavan taittajan olisi hyvä edetä. Lopputulokseen on kuitenkin jäänyt virheitä, joita seuraava taittaja todennäköisesti tulee korjaamaan. Virheitä jäi suhteellisen vähän, mutta nekin olisi ollut vältettävissä rauhallisella ja aikaa vaativalla lisätarkastuksella tai kokeneemman suunnittelijan asiaan perehtymisellä. Monet huonot ratkaisut on toteutettu kiireessä ja taiton viimeisillä hetkillä. Kirjaan tulleet viimehetken muutokset ovat yleensä johtuneet kirjan tietyn osa-alueen taittopohjan uudelleen rakentamisesta tai kuvien lisäämisestä asiakkaan toivomuksesta. Täydellisen työn toteuttaminen olisi todennäköisemmin onnistunut, jos aikaa olisi jäänyt enemmän ja asiakas olisi puuttanut vähemmän graafiseen toteutukseen. Painossa tehty lopullinen koevedos koko kirjasta olisi paljastanut siihen jääneet epäkohdat ja erityisesti kannen tekstiladelman keskitysvirheen.

Juhlakirjan aikataulu oli melko tiukka, koska työpäivään sisältyi yleensä muitakin projektiluonteisia ja kiireellisiä tehtäviä. Työ eteni vaiheittain sen mukaan, kuinka usein ja kuinka paljon asiakas lähetti teksti- ja kuvamateriaalia. Toisinaan oli hiljaisia viik-

koja, mutta työt tuntuivat aina kasaantuvan viimeisille hetkille. Kirjan taittotyötä on tehtävä pitkäjänteisesti ja rauhallisesti, koska kiireisessä ympäristössä laajaan julkaisuun jää helposti pieniä virheitä. Työn hallitseminen, sen koossa pitäminen ja asioiden muistaminen oli haasteellinen ja resurssejakin vaativa tehtävä.

Juhlakirjan taittaminen oli opettavainen ja palkitsevakin prosessi, jossa hankalistakin tilanteista selvittiin ja moniin kysymyksiin löytyi lopulta vastaukset. En ollut suoraan yhteydessä asiakkaan kanssa, vaan työskentelin kollegojeni kautta. Tämä kehitti itsenäisen työskentelyn ohella myös ryhmätyöskentelytaitojani ja organisointikykyä. Projektiluonteinen työskentely vaati tekijältään ajanhallintaa, mitä helpotti suuresti projektipäällikköni tekemä aikataulutus. Vastaavaan tilanteeseen joutuminen on tulevaisuudessa huomattavasti helpompaa. Tekisin todennäköisesti monta asiaa eri tavalla, mikä ainoastaan kertoo siitä, miten paljon olen oppinut kirjan taittotyöstä.

LÄHTEET

Ambrose, G. & Harris, P. 2003. The Fundamentals of Creative Design. Crans-Pres-Celigny: AVA Publishing SA.

Ambrose, G. & Harris, P. 2009. The Fundamentals of Graphic Design. Lausanne: AVA Publishing SA.

Baines, P. & Haslam, A. 2002. Type & Typography. London: Laurence King Publishing.

Bergström, B. 2008. Essentials of Visual Communication. London: Laurence King Publishing.

Birdsall, D. 2004. Notes on Book Design by Derek Birdsall. Verona: Mondadori Printing SpA.

Bhaskaran, L. 2006. What is Publication Design? Mies: RotoVision SA.

Cullen, K. 2005. Layout Workbook. USA: Rocket Publishers, Inc.

Haslam, A. 2006. Book Design. London: Laurence King Publishing Ltd.

Itkonen, M. 2007. Typografian käsikirja. 3., laajennettu painos. Helsinki: RPS-yhtiöt.

Jute, A. 1996. Grids the Structure of Graphic Design. Crans-Pres-Celigny: RotoVision SA.

Loiri, P. 2004. Pieni käytösopas typografian laatijalle. Tampere: Pekka Loiri ja infoviestintä Oy.

Loiri, P. & Juholin, E. 1999. Huom! Visuaalisen viestinnän käsikirja. 2. painos. Jyväskylä: Infoviestintä Oy.

Museovirasto, Olavinlinna. 2006.

Saatavissa: <http://www.nba.fi/fi/olavinlinna> [viitattu 19.7.2010].

Müller-Brockmann, J. 2008. Grid Systems in Graphic Design. A Visual Communication Manual for Graphic Designers, Typographers and Three Dimensional Designers. 6. Painos. Zürich: Verlag Niggli AG.

Operafestival 2010a.

Saatavissa: <http://www.operafestival.fi/Suomeksi/Etusivu/mainmenu/Oopperavieraille/Olavinlinna.iw3> [viitattu 19.7.2010].

Operafestival 2010b.

Saatavissa: <http://www.oopperajuhlat.fi/Suomeksi/Etusivu/footermenu/Historia.iw3> [viitattu 19.7.2010].

Operafestival 2010c.

Saatavissa: <http://www.oopperajuhlat.fi/Suomeksi/Etusivu/footermenu/Kumppanuus/Yritysyhteistyö.iw3> [viitattu 20.7.2010].